

Henri Arnaud

Leraar en veldheer der Waldenzen

door

Mia S. H. van Oostveen

LICHTSTRALEN OP DE AKKER DER WERELD
Twee-en-vijftigste jaargang 1951 -- nr 4

Uitgegeven door
J. N. VOORHOEVE — DEN HAAG

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2009

INHOUD

1. De Waldenzen
2. Henri Arnaud
3. De „Roemrijke Terugkeer"
4. Het beloofde land

Bronnen en Noten

p.s. De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de bronnen en de desbetreffende noten (zie laatste bladzij)

1. De Waldenzen

De dichtbeboste dalen van de Pellice, Chisone en Germanasca, ten westen van Turijn zijn sinds onheugelijke tijden een toevluchtsoord voor duizenden mensen geweest. Dit Alpenland bood met zijn holen en spelonken een natuurlijk onderdak aan zeer velen die, de eeuwen door om hun geloof van elders verdreven waren. Niets bezittende dan wat zij mee konden dragen, vonden zij er dadelijk een schuilplaats in de grotten. Heldere bergstromen drenkten hen, terwijl de grond bezaaid was met tamme kastanjes, die, opgeraapt of ingekuild, een jaar lang tot voedsel konden dienen. Zo leidden ontelbare vluchtelingen hier een sober bestaan, gewijd aan het geestelijke leven, waarvoor zij in andere streken vervolgd, verjaagd en gepijnigd werden.

Het is niet bekend wie de eerste bewoners van deze uithoek van Italië waren. Ook al is het mogelijk, dat de apostel Paulus op zijn doorreis naar Spanje in deze afgelegen valleien van Piëmont Christengemeenten in het leven zou hebben geroepen zoals de latere Waldenzische predikant, Jean Léger, heeft verondersteld, toch kan er pas met zekerheid van Christelijke nederzettingen in deze streken gesproken worden van de 4e eeuw af. Later, in de 9e eeuw, hielden zich o.m. volgelingen van Claudius, Bisschop van Turijn, die het Evangelie predikte en vele beelden uit de kerken liet verwijderen, wegens vervolging in deze streek schuil. In de loop der jaren zouden daar nog allerlei verdrevenen bij komen.

Tegenwoordig is dit land bewoond door de Waldenzen, nakomelingen van degenen die hier van oudsher om hun geloof een toevlucht zochten. Men kan ze de oudste Evangelische Christenen van Italië, ja van Europa noemen; vooral sinds zij zich in 1532 bij de Hervorming hebben aangesloten en dus deel uitmaken van de Protestantse Kerk zoals wij die kennen.

Wie het Noorden van Italië bezoekt en van Turijn door de vruchtbare Po-vlakte naar Pinerolo reist, ziet plotseling hoge bergen opdoemen en staat een half uur later in de Waldenzen-hoofdstad Torre Pellice, een plaats van 10.000 inwoners. Een Protestantse kerk, Synodegebouw, museum, opvoedings-instituut met gymnasium, diaconessenhuis, ziekenhuis en leraarswoningen liggen aan en bij de hoofdweg. Hoger op, tegen de hellingen, bezitten welgestelde Romeinse families hun zomerverblijf, naast de wijngaarden of landgoederen van bemiddelde Waldenzen. Daarachter en daarboven komt men, al klimmende, bij de verborgen dorpen en gehuchten, met hun geheime bedeveld- en schuilplaatsen, die in deze wonderlijke bergwereld het toevluchtsoord voor 'gelovigen zijn geweest. En hier, in deze prachtige, maar eigenaardig-afgezonderde omgeving, voelt men ineens: „Ik sta op oeroude Christengrond!"

Tussen de merkwaardige oorsprong van het zeer gemengde Waldenzen-volk en zijn aansluiting bij de Hervorming liggen echter eeuwen van bloedige vervolging en het is van belang hier meer van te weten, wil men het tegenwoordige geslacht daarvan in al zijn schakeringen verstaan.

Omstreeks de 12e eeuw heerste er, zowel in Noord-Italië als in Zuid-Frankrijk, ontevredenheid en geestelijke honger, doordat de officiële geestelijkheid zich niet de moeite gaf, Gods Woord aan het volk te brengen. Machtige kerkvorsten, rijke kloosters, in grote afzondering levende monniken en nonnen, óf juist wereldsgezinde priesters, werkten onbewust mee tot een ontwaken van de gewetens (1) van vele

leken. In Italië zou zich een stroming, die hierdoor ontstond om Milaan groeperen, waar de „Armen van Lombardije" het nieuwe ideaal van vrijwillige armoede betrachtten. dat hen dichter tot Christus' eenvoud en zelfopoffering moest brengen. In Zuid-Frankrijk om Lyon, waar een rijk koopman, die Petrus Waldus genoemd werd, geld en goed wegschonk om een leven van ootmoedig dienen der armen te gaan leiden en tevens het Evangelie te verkondigen. Tot het eerste was hij gekomen (2) door het plotselinge sterven van een vriend, dat hem voor de vraag stelde: „Wat zou er met mij gebeuren, als ik ook eens zo onverwachts voor God moest verschijnen?" Tot het tweede, doordat hij met behulp van twee priesters, Bernard Ydros en Etienne d'Ansa (3), de Bijbel raadpleegde en getroffen werd door de woorden van Jezus tot de rijke jongeling: „Ga heen, verkoop al wat gij hebt en geef het aan de armen. En kom herwaarts, volg gij Mij" (Matth. 24: 21).

Petrus Waldus volgde dit bevel letterlijk op. Hij verkocht al wat hij had en liet steeds meer Bijbelgedeelten uit het Latijn in de Franse spreektaal overbrengen, om het Evangelie zelf aan zijn volk te kunnen verklaren (4). De menigte stroomde toe

De geestelijkheid, in eer en geweten aangetast, liet hem niet ongemoeid. Op het Concilie te Verona (1183) ten slotte uit de Rooms-Katholieke kerk gebannen (5) en openlijk vervolgd, trokken hij en zijn volgelingen door Europa rond. Gewoonlijk twee aan twee, „zonder buidel of malen, predikten zij in Elzas-Lotharingen, Vlaanderen, Engeland, Zwitserland, Duitsland, Spanje, Italië en Griekenland (6). Een deel van Waldus' geestverwanten vestigde zich al vrij spoedig in de dalen van Piemonte en zeer waarschijnlijk heeft hij er zelf ook een tijdlang verkeerd. Maar de mening, dat de benaming „Waldens" sindsdien haar oorsprong zou hebben genomen en „volgeling van Petrus Waldus" zou betekenen, is toch onjuist. (In de officiële stukken, welke betrekking hebben op de „Armen van Lyon". wordt de naam „Waldenzen- nooit genoemd.) (7)

Er bestaat evenveel reden om „Waldens" af te leiden van het Latijnse „Valdensis", hetgeen „bewoner van dichtbeboste dalen" betekent, of van „Vauclés", waarmee toendertijd elke persoon werd aangeduid, die zich met „duistere machten" ophield. Jeanne d' Arc, die „stemmen hoorde", werd als „Vaudès" verbrand; zij was in veler ogen een toverheks, een ketterse (8). Dat zijn de Waldenzen nú zelfs nog in de fanatieke verbeelding van simpele zielen in Italië !

Hoe was het, ondanks deze qualificaties, in werkelijkheid op dat tijdstip met het innerlijke leven der Noord-Italiaanse dalbewoners gesteld? Hoe konden deze saamgestroomde mensen één geheel vormen en hun geloofsbroeders en -zusters in Zuid-Frankrijk en Lombardije begrijpen? Het antwoord is kort en klaar t zij erkenden de Bijbel als hoogste gezag voor geloof en gedrag¹) (9) en verwierpen wat niet in de Bijbel stond.

Hun grondgedachte was: men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen. Dit betekende in hun geval gewoonlijk: ongehoorzaam te zijn aan de Rooms-Katholieke Kerk om Jezus Christus te kunnen volgen.

Een van de oudste documenten uit die periode van eerst aarzelende en dan steeds duidelijker doorbrekende „volksevangelië" in het zuiden van Europa is „La Nobla Leyczon", De Edele Les. Dit geschrift, dat in het Provençaals geschreven werd, vormt het beste bewijs voor de hoge ouderdom van de vastgelegde overtuiging der Waldenzen (vóórdat Waldus optrad), want het draagt op een der bladzijden het jaartal

¹ Volgens de Franse geleerde Samuel Berger is de Bijbel der Waldenzen de basis geweest voor alle Franse en Italiaanse vertalingen der Middeleeuwen. Hetzelfde zou het geval zijn met het Duitse Bijbelmanuscript, dat te Tepi in Bohemen gevonden werd en door Luther gebruikt is.

1100. Een Bijbel is het niet, maar meer een verzameling van Evangelische grondgedachten, die door voordragen werden verspreid. Later zouden de Waldenzen, Albigenzen ²⁾ en anderen hun geloofsbelijdenis vaak in verzen en liederen beschrijven en bezingen, terwijl zij als marskramers, reizende kooplui of minstreels ³⁾ rondtrokken. Nooit vergaten de eersten een paar regels uit zulk een geschrift of ook Bijbelteksten eigenhandig op perkamenten rolletjes, de z.g.n. „petits livrets (10), te schrijven en die hun hoorders of klanten mede te geven. De Franse ballade „Le colporteur Vaudois“) met bijbehorende plaat, waarop een Waldenzische koopman staat, die in een kasteel zijn waren en Evangelietekst aanbiedt, is hier een duidelijke illustratie van. Dit gedicht wordt nóg gezongen !

Gruwelijke vervolgingen, waarbij zowel Waldenzen als Albigenzen bij duizenden werden vermoord, maakten niet alleen een eind aan hun leven, maar ook aan de bloeiende Provenaalse literatuur uit die tijd (11). De overgeblevenen vluchtten de Cottische Alpen over naar de Waldenzische dalen. Samen met de andere valleibewoners stichtten zij in de 14e eeuw een Evangelistenschool te Pra du Tour, in het dal van Angrogna. Vandaar begonnen hun leraars niet alleen geheel Italië te doorkruisen, maar ook de grenzen over te trekken en het Evangelie te verkondigen „van Brittanje tot Byzantium toe !- (12). De stenen tafel, waaraan deze Barba's of „ooms-, die uit voorzichtigheid geen geestelijke titel droegen, hun reisplannen bespraken, is bewaard gebleven en te zien in het museum te Torre Pellice.

Al werkten deze evangelisten in alle eenvoud en stilte, hun sporen zijn overal te vinden of te vermoeden aan de wortel van menige latere Protestantse beweging in Europa (13). Petrus Waldus zou ook op zijn doortochten in het Waldenzenland geweest zijn en ten slotte in Bohemen zijn leven geëindigd hebben (14).

Zowel zijn invloed als die van zijn volgelingen en mede-evangelisten van andere oorsprong was zeer groot. Het is niet overdreven in hen uiterst bekwame talenkenners en Schriftuitleggers te zien, die, lang voordat de boekdrukkunst bestond, zowel schriftelijk als mondeling Gods Woord ver,- spreidden (15).

Het spreekt vanzelf, dat in Italië, waar de pauselijke macht heerste, een dergelijke beweging, die overal haar vertakkingen had tot in het zuidelijk Calabrië toe, met misnoegen werd aangezien. Met de bedoeling, de ketterse Waldenzen tot de Rooms-Katholieke kerk terug te voeren, begon de Inquisitie hen te vervolgen (16). Met bloedrode cijfers staan de jaren 1297, 1301, 1312, 1332-'54, 1374-'93 en 1448-1476 in de Waldenzische geschiedenis gegrift (17).

Toen deze wrede maatregelen niet hielpen, meende Paus Innocentius VIII een ware kruistocht tegen hen te moeten ondernemen (18). Als wilde dieren werden de bewoners van het Waldenzenland de bergen ingejaagd. Stromen bloed van mannen, vrouwen en kinderen kleurden de rivieren en velen van hen werden om hun geloof in afgronden gestort of gemarteld en verbrand. Menige rotswand, kloof of bergpad heeft hierdoor een bijzondere betekenis gekregen, waarover iedere Protestant daar weet te vertellen. Want de Waldenzen bleven hun geloof in Jezus Christus getrouw !

²⁾ Albigenzen: een groep in de 12de en 13de eeuw, afkomstig uit Albi in Zuid-Frankrijk, die opkwam - en zeer terecht - tegen de verwereldlijking van de Kerk, maar dit deed met de ongeestelijke wapenen van een ketterse ascese. Paus Innocentius III schreef een kruistocht tegen haar uit (de zgn. Albigenzenoorlogen, 1209 tot 1229) onder aanvoering van Simon van Monden, waardoor de Albigenzen voor een groot deel werden uitgeroeid.

³⁾ Rondreizende speellieden in de middeleeuwen

In 1532 sloten zij zich openlijk bij de Hervorming aan. Kort daarop wisten zij van hun schaarse middelen zelfs nog een som van duizenden guldens bijeen te brengen om een volledige eigen Bijbelvertaling te bekostigen!

Olivetani, een neef van Calvijn, nam dit werk ter hand. Nadat de vurige hervormer Farel een synode met de leiders der Waldenzen uit Italië en Frankrijk gehouden had op de weide van Chanforan, brachten Olivetani en Farel's broers de zware boekdelen op tien paarden dwars door de Alpen daarheen, op de plek (19), waar Gods Woord aan deze Waldenzen overhandigd werd, staat nu een bijzonder gedenkteken, dat door de hedendaagse Waldenzische jeugd gemaakt is. Het stelt een uit graniet gehouwen vlam voor, die hoog oplaait. Daaronder beeldhouwde hun bekende kunstenaar Paschetto een open Bijbel van wit marmer, waarop in gouden letters de lichtende oproep te lezen staat: „Sois fidele I" (Wees getrouw !)

Deze Franse woorden in een Italiaanse omgeving duiden op het feit, dat die taal onder de Waldenzen nog veel wordt gesproken. Geen wonder, want een deel van hen draagt Franse namen en stamt uit Frankrijk, terwijl hun woonstreek aan dit land, waarmee zij geregeld contact houden, grenst.⁴

In 1555 achtten de Waldenzen het ogenblik gekomen om hun godsdienstoefeningen niet meer in holen, spelonken, ondoordringbare bossen of afgelegen berghutten te houden, maar er openlijk voor uit te komen door eigen kerken te bouwen. Niet ver van Chanforan is hun beroemde holkerk of „Chieisa Tana" nog te bezichtigen. In dat ondergrondse gewelf begrijpt men pas goed wat er in dit bergvolk moet zijn omgegaan, toen het besloot aan het daglicht te treden, tot elke prijs! Niet alleen moet er door het Bijbel lezen in hun diepste wezen een opklaring zijn ontstaan, die hen uit de schuilhoeken, waaraan zij als min of meer geheime „secte" van oudsher gewend waren, dreef, maar het eiste opnieuw materiële offers, En die werden weer van een smalle beurs geveerd . . . Eenvoudig, zonder toren, staat daar nog al tijd in Angrogna een van de oudste Waldenzische kerkjes. Simpel wit gebouwtje, met het wapen der Waldenzen boven de deur: een kandelaar, omringd door zeven sterren, staande op de Bijbels). Daaronder de spreuk: *Lux lucet in tenebris (het Licht schijnt in de duisternis)*.

Deze zichtbare bewijzen van onversaagd geloofsvertrouwen deden weer ergernis en vervolging ontstaan. Van 1560-1561 werden de wapens opnieuw tegen de Waldenzen opgenomen, om tijdelijk neergelegd te worden bij de vrede van Cavour, waar het dappere bergvolk gewetensvrijheid bedong, maar zijn aloude kolonies in Calabrië verloor. Wat daar eeuwenlang was opgebouwd werd grondig vernield (20). Een eeuw van betrekkelijke rust volgde. Om die „betrekkelijkheid" te verstaan moet men in zulk een andersgezinde omgeving geleefd hebben, waar allerlei opvattingen in strijd met eigen overtuiging dagelijks geduldig verdragen dienen te worden.

Maar dit alles was nog maar voorbereiding op wat er volgen zou. De lijdensbeker van het volk der Waldenzen was nog niet geledigd. Integendeel .

Onder de naam „Piemontees Pasen" had in 1655 een slachting plaats, waarover wij liever zwijgen. 'Wie er meer van weten wil, verwijzen wij naar het bekende boek van Jean Léger: „De geschiedenis der Evangelische Kerken van Piemont' met de daarbij behorende platen (21).

⁴ Vroeger werd er veel in het Frans gepreekt. Mussolini verbood dit. De beide Waldenzische bladen „La Luce" en „L' Eco delle Valli Valdesi" verschijnen soms met gemengde tekst, deels Italiaans, deels Frans. Ook Frans- Zwitserse bladen, zoals „Le Semeur Vaudois" zijn in tel, daar de Waldenzen zeer vele en vruchtbare relaties met Waadtland onderhouden.

Beter is het te zien op de drie grote figuren, die de zwaarbeproefde Waldenzen in hun diepe ellende hebben staande gehouden; om ten slotte de nadruk te leggen op de laatste van dit driemanschap, die voor ons Nederlanders de meeste betekenis kreeg: **Henri Arnaud**.

In de eerste plaats vond het wanhopige bergvolk, te midden van de vervolgingen van 1655 en de bannelingen-oorlog van 1663, die hierop volgde, steun bij Janavel of Gianavello. Hij was de man, die in de dalen en op de toppen van hun land kans zag, de vijand op te houden, te verschalken en te verslaan. Een echte volksheld, die door dik en dun met zijn losse benden optrok en wiens grappen, streken en heldhaftige uitvallen nog altijd met voorliefde door de Waldenzen verhaald worden, als de sneeuw hoog voor de deur ligt en zij gedurende de winteravonden bijeenkruipen in hun eenzame bergdorpjes. Geen toeval, dat Janavel's huisje in de sombere vallei van Rorá nog door honderden mensen bezocht wordt 1 Dáár zien ze het gat in de muur, waarin hij zich verstopte, als het vuur hem te na aan de schenen werd gelegd; daar ligt de Bijbel open op tafel naast het gastenboek met handtekeningen uit de hele wereld en buiten is de bergkam, waarover hij op zijn vijanden neerstreek, als een gier op zijn prooi Maar ook de plek, waar Janavel hoorde, dat zijn vrouw en kinderen gevangen waren en het hem maar één woord zou kosten om ze vrij te krijgen, waarop hij antwoordde: „Doe met mijn vrouw en kinderen wat gij wilt, God zij hun arme ziel en lichamen genadig. Ik blijf mijn geloof getrouw!" Dit getuigenis maakte, dat deze geloofsheld onder zijn volk nog steeds voortleeft, want er bleef hem alleen een zoontje van acht jaar over . . . (22).

Als tweede verdediger van dit trouwe ruige bergvolk koos God een Waldens, die, na eerst in zijn eigen land het Evangelie gepredikt en daarvoor geleden te hebben, door ballingschap de kans van zijn leven kreeg om het lot van zijn volk in het buitenland bekend te maken. Hij heette Jean Léger. Na vele omzwervingen werd hij beroepen bij de Waalse Gemeente te Leiden. In deze Hollandse universiteitsstad woonde en werkte hij van 1663-1670, bijgestaan door zijn tweede vrouw, Catharina Le Maire-du Corbeth, die zich over hein en zijn elf kinderen ontfermde, nadat de moeder uit dit gezin van ontbering was omgekomen (23). De zorg van deze vrouw en de medewerking van zijn omgeving maakten het mogelijk, dat zijn standaardwerk: „De Evangelische Kerken van Piemont" (24) in 1669 verscheen; in de Franse taal en niet zonder drukfouten

Maar al hadden de Hollandse zettters de voor hen vreemde taal niet feilloos behandeld, de feiten spraken des te meer. Verontwaardigd namen de Protestanten in ons land, Engeland, Zweden, Duitsland, Zwitserland en elders kennis van de geschiedenis en het tragische lot der Waldenzen, die heldhaftige groep geloofsbroeders en -zusters in Noord-Italië. Protesten stegen op, zowel uit Holland als Zwitserland en Engeland⁵ (25). Hulp werd verleend, afgezanten naar Hertog Karel Emmanuel II van Savoye gezonden, zodat deze zich genoodzaakt zag in te binden, waardoor het lijden van de Waldenzen enigszins werd verzacht. Aldus verdedigde Jean Léger zijn volk, „niet met het zwaard, maar met de pen" en vestigde voorgoed de aandacht der Protestantse naties op deze oudste Evangelische Christenen van Europa. Dat zou in de daaropvolgende jaren dubbel nodig blijken.

⁵ **Cromwell zond Samuel Morland**, die drie jaren in de dalen der Waldenzen verbleef en er een boek over schreef.

Bij de Herroeping van het Edict van Nantes (1685) keerden zich namelijk de verenigde machten van Frankrijk en Savoye tegen deze paar duizend vertegenwoordigers van het Protestantse geloof in Noord-Italië. Om Lodewijk XIV te gerieven, stemde Victor Amedeus II van Savoye er in toe, de Waldenzische Evangelie-prediking binnen zijn landpalen met de wapens uit te roeien. Hij beval zijn onderdanen tot het Rooms-Katholieke geloof over te gaan. Toen de Waldenzen dit weigerden, werd de Franse generaal Catinat naar de Valleien gezonden met de boodschap „een weinig wreedheid te gebruiken". Binnen een half jaar waren de dalen der Waldenzen „gezuiverd", hetgeen betekende, dat twaalfduizend Waldenzen in de Turijnse gevangenis zaten, waarvan er negenduizend van honger en ontbering omkwamen (26). Alles wat zij bezaten werd verbeurd verklaard, hun einde scheen gekomen. .

Had Paus Alexander VII het Huis van Savoye al eens gelukgewenst, zulk een groot aantal kettters vernietigd te hebben (27), het scheen nu werkelijk, dat onder Victor Amedeus II hun totale ondergang was gekomen.

Maar God had Zijn plannen met het volk der Waldenzen. In holen en spelonken, levende van bessen en gras, hield nog een groep van tweehonderd onoverwinlijke stand. Deze dappere kerels wisten zich zodanig te weren, dat de Hertog besloot met hen te onderhandelen. Zij kregen van hem gedaan, dat het merendeel van hun nog levende geloofsgenoten uit de gevangenis te Turijn mochten komen, om met hen de wijk te nemen naar Zwitserland. Dit land moest er borg voor staan, dat geen enkele Waldens ooit weer de grens naar Italië zou overschrijden! (28)

Dwars door sneeuw en ijs werden de drieduizend bannelingen in de wintermaanden van Januari tot April 1687 over de Alpen gejaagd. In groepen kwamen zij, voor zover hun uitgeteerde lichamen het onderweg niet hadden opgegeven, voor de poorten van Genève aan. Daar werden zij met grote hartelijkheid ontvangen. Met uitgestrekte armen liepen de gastvrije Zwitserse geloofsgenoten hun tegemoet.

Maar Victor Amadeus II van Savoye dreigde de stad Genève met een oorlog, als men de Waldenzen te dicht bij de grenzen liet blijven. Zodra hun toestand het enigszins toeliet, trachtten de stakkers dan ook in andere Protestantse kantons werk en onderdak te vinden. Dat was niet gemakkelijk. Het kleine Zwitserland was al overstromd door Franse Hugenoten, die een jaar eerder dan hun Italiaanse geloofsgenoten berooid waren aangekomen. Het bleek onmogelijk om al deze vluchtelingen op den duur te onderhouden. Waar moesten zij dan heen?

Petrus Valckenier, advocaat uit Amsterdam, afgezant der Verenigde Provinciën, bepleitte het lot der Waldenzen voor de Midden-Europese hoven. Land werd hun toen toegewezen in Oldenburg, Brandenburg, Hessen, Wurtemberg en de Paltz. Duitsland, dat juist de Dertigjarige oorlog achter de rug had, waarbij het een groot deel van zijn mannen verloor, meende in deze Piemontese boeren flinke plaatsvervangers te vinden voor de ontbrekende krachten op het platteland. Eensdeels was dit juist gezien, anderzijds bleek, dat, zowel daar als in Zwitserland en Holland⁶, de nieuwe bewoners nog te sterk aan hun vroegere omgeving gehecht waren.

Groot geduld van beide kanten was nodig om deze eigenaardige Alpenbevolking op ander terrein te doen aarden. Gedeeltelijk lukte dit, vooral als de afstand te ver was om

⁶ Na de slachting op „Piemontees Pasen' in 1655 trokken 600 Waldenzen naar Holland. De stad Amsterdam bood vrije overtocht naar Amerika aan voor hen, die zich daar wilden vestigen. Zij werden de eerste bewoners van Staten-eiland, waar in 1661 nog meer Waldenzen heentrokken.

op een terugkeer te kunnen hopen (29), maar het hart van sommigen trok toch te veel naar het Zuiden. De rotsvaste overtuiging, dat zij, de Waldenzen, in het bijzonder geroepen waren om daar in Italië het Evangelie te verkondigen, liet deze zwervers geen rust

Toen hun innerlijke en maatschappelijke nood op het hoogst was, bleek ook hier de redding niet ver meer. God bereidde haar in stilte voor.

Het werk, dat Janavel in eigen land verrichtte, door zijn volk dáár bij te staan tot het uiterste, werd door **Jean Léger** voortgezet in de vorm van zijn boek over de Evangelische kerken van Piemont, dat de geloofsstrijd van het volk der Waldenzen onder de aandacht van alle Protestanten bracht. Nu zou de bekroning volgen door ... een terugkeer naar dat land!

Hiertoe bekwaamde God op een wondere manier de derde grote figuur uit de Waldenzische vervolgingstijd: Henri Arnaud. Het is in het bijzonder over deze merkwaardige persoon, die ook in ons land vertoefde, dat dit boekje handelt en daarom zullen wij de levensloop van deze „Leraar en Veldheer der Waldenzen" nauwkeurig gaan volgen.

2. Henri Arnaud

Henri Arnaud werd op 30 September 1641 te Embrun in de Dauphiné geboren. Zijn grootvader, Pierre, was burgemeester van deze plaats geweest en zijn vader, Francois, behoorde door de afkomst van zijn beide ouders tot de voornamelijk geslachten uit die streek. Arnauds moeder, Margarita Gosio, was de dochter van een bekend en gezien arts, Gian Vincenzo Gosio, uit Dronero in Piemonte.

Toen Hertog Karel Emmanuel I van Savoye de Protestantse kerken in het markiezaat van Saluzzo uiteenjoeg, vluchtte dokter Gosio, steunpilaar van de gemeente Dronero, met zijn dochters naar de hoofdstad der Waldenzen. Daar, in Torre Pellice, middelpunt van het geestelijk leven zijner geloofsgenoten, hoopte hij in gewetensvrijheid te leven. Zijn grote bekwaamheid bezorgde hem ook daar aanzien en een ruime praktijk; van heinde en ver kwamen vriend en vijand hem consulteren. Bij de pest-epidemie in 1630 bleef hij op zijn post, toen anderen de vlucht namen. Geen enkel vlelend of voordelig aanbod van Rooms-Katholieke zijde was ooit in staat hem uit het Waldenzen-land te lokken. Hij kocht er grond en bleef er wonen tot zijn dood, in 1650.

In deze streek ontmoetten zijn drie dochters haar toekomstige echtgenoten en maakte Margarita Gosio waarschijnlijk kennis met François Arnaud, die zij als zijn vrouw naar Embrun zou volgen en daarmee een grote kring van vrienden en verwanten zou verlaten. Om die reden vonden later Henri en Daniël, de zoons van het echtpaar Arnaud, in tijden van vervolging al vrij jong een toevlucht in Torre Pellice, waar zij een deel van hun jeugd doorbrachten en hun eerste onderricht ontvingen. Wat later, als hun vader sterft en hun moeder haar erfdeel van dokter Gosio, de grootvader, ontvangt, voegt zij zich ook bij hen en wordt dit de oorzaak van hun verdere opvoeding in de Waldenzen-hoofdstad. Zij bezoeken er de algemene school⁷ en leren zo goed mogelijk in een verre van rustige periode, nl. die van de verdrukkingen onder markies Pianezza.

Tijdens de gruwelijke slachting, welke „Piemontees Pasen" (1655) genoemd wordt, bleven ook de bezittingen der Arnauds niet gespaard; deerlijk gehavend kwamen de landerijen van hun moeder uit de strijd te voorschijn. Hoewel zij zelf het leven behielden, werd het bestaan der beide jongens toch telkens geschokt, zodat zij met horten en stoten hun schooljaren doorkwamen.

Op zijn twintigste jaar zien wij Arnaud dan ook pas de school verlaten, om naar Bazel in Zwitserland te gaan studeren voor predikant. Wie zijn leven nader beziet, wordt getroffen door een telkens wederkerend proces daarin: het opdringen van gebeurtenissen om hem heen, gevolgd door een periode van een al te lang schijnende reactie daarop en dan een plotseling geplaagd worden voor een daadwerkelijk besluit, dat hij grondig volvoert, omdat hij er innerlijk gereed voor blijkt. Heeft de schooltijd voor een vurig, en intelligent jongmens als hij wat lang geschenen, zijn besluit om predikant te worden is gerijpt door de omstandigheden. Met ijver studeert hij daarvoor enige jaren in zijn nieuwe omgeving, zó, dat de Waldenzische predikant-banneling Jean Leger zich tevreden over hem uitlaat in een brief van 31 Juli 1663: „Je suis bien aise qu' Arnaud fasse son devoir".

Wat drijft deze theologische student er dan plotseling toe, zijn studie in Zwitserland te

⁷ De „Ecole générale" die later „Ecole Latine" zou worden; vgl. noot 44.

onderbreken en naar het verre Holland te trekken?

„C'est la période la plus obscure de sa vie", zegt professor Jean Jalla in zijn studie over Henri Arnaud (30) „pendant laquelle il semble avoir servi dans les troupes du Prince d' Orange".

Sommige geschiedschrijvers weten zelfs te vertellen, dat Henri Arnaud al spoedig de rang van kapitein in 's Prinsen leger zou hebben bereikt, waardoor hij zich de militaire kennis zou hebben eigen gemaakt, die hem in zijn latere leven nog zó van pas kwam. Niets van dit alles is waar gebleken. Ingaande op de vraag, die mij meermalen in het buitenland was gesteld: „Zou u mij geen kans zien in Nederland meer over deze raadselachtige periode in het leven van Arnaud te weten te komen?", heb ik in de jaren 1940 -'45 een onderzoek ingesteld naar diens jeugdverblijf in ons land.

Het resultaat van deze navorsingen verscheen in het Nederlands archief voor Kerkgeschiedenis, waaraan ik het volgende ontleen (31):

Henri Arnaud staat als Henricus Arnoldus, Pedemontanus, op 27 Sept. 1667 ingeschreven als theologisch student aan de Leidse Universiteit. Niets duidt er op, dat hij zijn studie aldaar onderbroken heeft en van een dienst nemen in het leger van Prins Willem III van Oranje is geen sprake, omdat de Prins op dat ogenblik nog geen eigen leger had (32).

Het Album Studiosorum (manuscript) geeft aan, dat de jonge „Waldens" aan huis woont bij Markies de Haucourt. Dit blijkt Philippe Nicolas d' Aumale de Haucourt te zijn, een Hugenoot, die met een Hollandse vrouw, Anna van Cuyck van Mierop, is getrouwd. Hij wenst wat toezicht op het werk van zijn studerende zoons en stelt hiervoor Henri Arnaud aan die tegelijkertijd met hen aan de Universiteit staat ingeschreven. Gezien hun leeftijd, 13, 14 en 17 jaar, is het zeker de bedoeling geweest, dat de oudere student hen bij de studie hielp en meteen de zijne kon vervolgen, zonder te veel door zijn pupillen in beslag genomen te worden. Blijkens de relaties, welke de familie de Haucourt onderhield, kwamen er in dit milieu veel notabelen uit die dagen. Niet alleen de bekende van Broekhovens, waarmee de gastvrouw verwant was, maar ook verschillende om hun geloof gevluchte Franse edelen, zoals Jean de Montmorency (gehuwd met Elisabeth van Cuyck van Mierop, zuster van Arnauds gastvrouw) en later Maarschalk Frederik van Schomberg (gehuwd met Suzanne, zuster van zijn gastheer), evenals de graven de Noyelles.⁸

Op de hogeschool ontmoette Henri Arnaud de zoons van de banneling-predikant Jean Léger, die toen te Leiden woonde, en meer dan één studiegenoot, die de naam Valckenier of Clignet droeg, welke later een rol in zijn leven zouden spelen. De levensloop van Arnauds gastheer, Philippe Nicolas d' Aumale de Haucourt, is vrij volledig na te gaan (33) en duidt op een voortdurend ten strijde trekken. Deze kapitein in de toenmalige Hugenoten-regimenten hier te lande, was dus genoodzaakt veel van huis te zijn en heeft zijn vrouw en kinderen in Leiden moeten achterlaten om, tussen zijn krijgstochten in, zo nu en dan daar neer te strijken. Van zijn campagnes en de voorbereidingen daartoe heeft Henri Arnaud dus kennis kunnen nemen. In de eerste plaats door de verhalen van zijn gastheer zelf. Maar ook door diens brieven aan zijn gezin, welke vanzelf sprekend in de familiekring voorgelezen en besproken werden. Boeken en kaarten zijn daar zeker bij te pas gekomen, zodat de intelligente gouverneur enige kijk kreeg op de krijgskunst. Niet onmogelijk is het, dat hij in de zomer van 1668 met zijn gastheer is opgetrokken als schrijver, boodschapper of anderszins, zoals dat in die tijd wel meer gebeurde.

⁸ Sophie-Charlotte, dochter van Arnauds gastheer, huwt later Graaf de Noyelles, Brigadier d' Infanterie au service des Etats Généraux (haar zuster Amarante w.s. diens broer). Vgl. ook noot 31 en 32.

Beter is het, hier geen onderstellingen te maken, maar bij feiten te blijven, die nagegaan kunnen worden. Als Arnauds gastheer in 1668 sterft of voorgoed naar elders vertrekt (34), woont deze Franse student nog tijdelijk aan huis bij zekere Davidt Jobert; naar de naam te oordelen ook een Hugenoot (waarschijnlijk lakenwever), die zich te Leiden, de Lakenstad, gevestigd had. Bij hoog en laag is hij dus „thuis”, een eigenschap die hem nog te pas zal komen.

Daarna komt Arnaud niet meer op de studentenlijst voor en voert zijn spoor naar Genève, waar hij zijn studie als theoloog voltooit. Niets duidt er op, dat hij ooit zijn plan om predikant te worden tijdelijk zou hebben opgegeven om, waar dan ook, in krijgsdienst te gaan. Integendeel, hij wordt in 1670 ingezegend en verschijnt voor de synode der Waldenzische kerk om een standplaats als dominee te verwerven. Men wijst hem twee dorpjes aan in het binnenland: Maneille en Macel. Van zijn pastorie in la Baisse uit bedient hij beurtelings beide, terwijl vijf kleinere gehuchten in de streek van Chabran tot Bessé la Salse en de Balsille, eveneens tot zijn gemeente behoren. Het is een afgelegen bergstreek, die deze jonge dominee te bewerken krijgt en het pleit voor zijn krachtig gestel, dat hij er vier jaar achtereen blijft. Sommige plaatsjes in het land der Waldenzen liggen namelijk als adelaarsnesten op de rotsen, andere hangen als 't ware tegen de steile bergwanden en zijn bij hitte of kou in dit landklimaat haast niet te bereiken.

Gelukkig wacht hem na elke zware tocht een hartelijk welkom thuis! Zijn moeder woont bij hem in en Henri kan haar zorgen niet missen. Ook niet, als hij weer in de „bewoonde wereld” terugkomt, door middel van een beroep uit Villar, dat een uur lopens van Torre Pellice gelegen is. Beide plaatsen liggen in het zuidelijkste en ruimste dal der Waldenzen, waar de Pellice zilverschuimend door donkere kastanjebossen en bloeiende weiden stroomt. Moeder en zoon ontmoeten er veel vrienden en familieleden, terwijl de heropbouw van de meermalen verwoeste kerk van Villar hen druk bezighoudt. Elk gemeentelid moet hiertoe het zijne bijdragen en daartoe aangespoord worden. Al driemaal is dit Godshuis na verwoesting bij vervolging weer uit het puin verrezen en van dezelfde stenen weer opgebouwd!

Zelfs nu, drie eeuwen later, heeft het nog altijd iets van een stevig klein bastion, dat met zijn spitse toren boven de muren van het dorp uitrijst. Ook in de oorlog van 1940-'45 is het dorpsplein van Villar weer verzetstoneel geweest

Vier jaar lang was Arnaud hier predikant. Belangrijke jaren, niet alleen voor zijn kerk en gemeente, maar ook voor hem zelf, want hier ontmoet hij Marguerite, zijn toekomstige vrouw. Zij is de dochter van Scipion Bastie, de grootste landeigenaar uit die omgeving, een vermogend man met twaalf kinderen, waarover zijn oudste dochter heeft leren „moederen”.

Na zijn huwelijk met haar wordt Arnaud een nieuwe standplaats aangewezen te Pinache, in de vallei van St. Martin (1678). Een jonge Zwitserse collega, Ds Maige, zal hem in Villar opvolgen.

Dit besluit van de Waldenzische synode wordt achteraf door de regering niet goedgekeurd; de vreemdeling moet het land verlaten en Henri Arnaud komt weer in zijn vroegere gemeente terecht.

Niet lang, want dan zendt men hem naar La Chapelle, een gehucht boven het fort Bec Dauphin, precies op de grens van de Dauphiné en Piemont. Strategisch punt, niet alleen van militair, maar ook van geestelijk standpunt bekeken, want de predikant overschrijdt hier, als hij van zijn pastorie naar de kerk gaat, telkens de grens! Ook zijn gemeenten, de „annexen” Albone, Peni en Pons, evenals de Vallei van de Chisone,

Perosa, Pomaretto en Le Méan, strekken zich aan beide zijden hiervan uit. Hij heeft dus met verschillende mentaliteiten te maken en weet die alle te verstaan.

Opnieuw blijkt, welk een uitstekend klimmer en onvermoeid wandelaar Arnaud moet zijn geweest om al deze oorden te kunnen bedienen. Hij weet het ook wel: de kerk der Waldenzen is een patriarchaal, maar sober en streng instituut, dat de mannen en vrouwen, die haar dienen, als soldaten uitzendt. Her en der, heen en weer; zij hebben te gehoorzamen. Maar wie weet te gehoorzamen, leert, behalve zichzelf, ook anderen te regeren. Zo wordt Henri Arnauds opvoeding voltooid hij is gemeente- en gezinshoofd. Zijn oude moeder, Margarita Arnaud-Gosio, heeft haar taak volbracht. Zij legt in de afgelegen pastorie van La Chapelle haar zorgelijk leven af.

In 1682 krijgt Arnaud een arbeidsterrein, dat groter en dichter bewoond is, Pinache en omgeving, waar hij al eens korte tijd heeft gestaan. Daar bereikt hem en zijn jonge gezin de jobstijding van *de herroeping van het Edict van Nantes!* Lodewijk XIV herroept het besluit, dat onaantastbaar was verklaard.

Alle Protestantse godsdienstoefeningen in Frankrijk worden verboden. Arnaud, wiens gemeente voor een groot deel op Frans grondgebied ligt, moet kiezen tussen het afzweren van zijn geloof of onmiddellijke ballingschap. Hij kiest, evenals zijn broer Daniel (een uitnemend arts), het laatste. Zo verloren beide broers met één slag al hun bezittingen, die zij van vaderszijde geërfd hadden bij Embrun. Henri Arnaud bracht zijn gezin te Neuchâtel in Zwitserland in veiligheid. Zelf keerde hij zo spoedig mogelijk naar het Italiaanse deel van zijn gemeenten in de dalen der Waldenzen terug. Daar vond hij zijn gemeenteleden meer dan ooit verlangend uitzien naar het Evangelie. Nauwelijks was hij in hun midden om troost en steun te verschaffen, of Victor Amedeus II van Savoye bezweek voor de aandrang van Lodewijk XIV, die eiste, dat alle Protestanten, ook die in Piëmont, vervolgd zouden worden (31 Januari 1686).

Hun geloof afzweren wilden de Waldenzen niet. Zij hadden dus te kiezen tussen een overhaaste vlucht, midden in de winter over onbegaanbare Alpenpassen, of gewapend verzet. Van alle predikanten was Arnaud de enige, die tot het laatste aanspoorde. Dit was geen plotselinge opwelling van hem, maar het gevolg van een ontmoeting, die hij op zijn terug weg uit Zwitserland met de oude volksheld, Josué Javel had gehad. Deze grijsaard sleet, in hoge ouderdom en gebrekkige gezondheid, zijn laatste levensjaren te Genève. Als wijs en bejaard aanvoerder, wist hij maar al te goed, hoe weinig er op de beloften van het Savooise Hof te rekenen viel. Daarom spoorde hij Arnaud aan zijn landgenoten in Italië te waarschuwen. Vliegensvlug doorkruiste deze zo juist teruggekeerde predikant de Waldenzische dalen om de gemeenten daar ter bewapening op te roepen tot verdediging der gewetensvrijheid in hun aloude landstreek.

Toen de Hertog van Savoye enerzijds de vallei van Luserna binnentrok en de Franse legers uit het noordwesten het dal van Perosa instormden, vonden zij de Waldenzische dorpen wel is waar gereed om zich tot het uiterste te verdedigen, maar ... zonder bepaalde leider en elk dorp voor zich. Bij de eerste aanval op 27 April te St. Germain zag Arnaud zich dan ook gedwongen, het opperbevel in handen te nemen. Hevige gevechten op de bergflanken, dwars door uitgestrekte bossen, door stromen en ravijnen, volgden. Een Frans detachement vluchtte de kerk van Volavila binnen en werd daarin omsingeld, totdat de grimmige Catinat het ontzette. Deze generaal was, zoals reeds gezegd, naar de dalen der Waldenzen gezonden met de boodschap „een weinig

wreedheid te gebruiken.” Zoals wij weten, heeft hij die opdracht van Lodewijk XIV nauwgezet vervuld. Zijn geoefend leger trok, zonder gelijkwaardige tegenstand te ontmoeten, de vallei van St. Martin binnen, waarvan de bewoners, het nutteloze van hun verzet beseffend, de wapens neerlegden ... zonder hun mede- Waldenzen in zuidelijker dalen hiervan in kennis te stellen!

Plotseling zagen deze de vijand op de hoogten bij Pramol verschijnen, vanwaar het hem niet moeilijk viel, de volgende valleien te veroveren. Was dit te wijten aan een typisch verzuim van op zichzelf aangewezen berggemeenten en de in -zichzelf gekeerde bewoners daarvan of Protestants individualisme? Denkelijk beide.

Hoe was het intussen met Henri Arnaud gesteld, die door zijn meerdere ontwikkeling en vele reizen een wijdere blik had gekregen en zich voor het eerst van zijn leven voor een militaire taak geplaatst zag?

Na zijn heldhaftige verdediging van St. Germain, ziende, dat alle predikanten zich overgaven en gevangelijk werden weggevoerd (op dominee Leydet van Prali na, die vermoord werd) en begrijpende, dat zijn eigen leven aan een zijden draad hing, bleef hem niets anders over dan te vluchten, te meer daar er een losprijs van 100 gouden pistolen op zijn hoofd was gesteld (35). Vermomd als werkmans in een linnen kiel, slaagde hij er in, Genève te bereiken. Daar zal hij zeker niet verzuimd hebben om aan Janavel verslag te doen van al het gebeurde, om ten slotte in Neuchâtel bij de zijnen terug te keren.

In de dalen der Waldenzen speelden zich intussen de vreselijkste tonelen af. In beide gevallen, hetzij dat de bewoners op valse beloften ingingen, hetzij dat ze zich dapper verdedigden, kwam het te goed-gelovige bergvolk bijna geheel door moord, of in de gevangenis van Turijn door ontberingen om.

Wij beschreven reeds, hoe het merendeel der gevangenen, dank zij de doortastendheid van een paar honderd onwrikbare Waldenzen, die met de Hertog van Savoye onderhandelden, de wijk naar Zwitserland namen. Deze ballingen zochten na hun aankomst aldaar overal bestaansmogelijkheden; een deel verspreidde zich over Zwitserland, Duitsland, Holland en verder. Een ander deel — de kern — bleef ervan overtuigd dat zij weer naar hun bergland moesten terugkeren. Maar hoe? Zij leken immers wel van de Italiaanse kaart geveegd, met naam, toekomst en al? Zo scheen het.

Nu zou echter juist voor Henri Arnaud en het Waldenzenvolk, dat hij wilde dienen, het grootste geloofs-waagstuk beginnen. Dat eiste zorgvuldige voorbereiding en veel gebed.

Tegenover een paar wanhopige pogingen tot terugkeer naar hun vurig geliefd vaderland, welke te vroeg en onvoldoende voorbereid werden ondernomen, zodat ze dadelijk verraden en verijdeld werden, stelde Henri Arnaud na de eerste teleurstellingen een stil en doelbewust handelen. Hij was beheerster geworden dan zijn van heimwee verteerde en ondoordachte, maar goed-willende Waldenzen. In het geheim reisde hij rond; niemand wist precies waarheen. Menigmaal zal zijn voortdurend heen-en-weer-trekken aan de vervulling van zijn herderlijke plichten zijn toegeschreven. Hij bezocht dan ook inderdaad geregeld zijn verspreide landgenoten, vooral om hen op het hart te binden, zich niet uit moedeloosheid verderop te laten sturen naar Noord-Europa, vóórdat Victor Amedeus II van Savoye zijn gedane belofte tot vrijlating van alle gevangenen uit Turijn zou zijn nagekomen. Hieronder waren negen predikanten

met hun gezinnen en ruim 400 kinderen.⁹

Henri Arnaud meende ook te begrijpen, dat de Hertog eigenlijk spijt had van zijn onmenselijke maatregelen tegen zijn Waldenzen-volk en zich graag van de drukkende verplichtingen tegenover Lodewijk XIV wilde ontdoen. Vandaar, dat hij het aandurfde, om in alle ernst met de kapiteins Pellenc uit Villar en Tron uit Pomaretto een uiteindelijke terugkeer der Waldenzen naar hun valleien in overweging te nemen!

De vorige pogingen van die aard werden door hen besproken. Die van 1687, toen men zich in de haven van Lausanne wilde inschepen om in Savoye te landen en de andere van 1688, toen er 400 man aan de grens van het kanton Wallis klaarstonden om het dal van Aosta te bereiken en over de St. Bernard en de Mont Cenis naar het land der Waldenzen terug te keren. Beide plannen mislukten, maar waren toch niet tevergeefs geweest. Er viel uit te leren, ook al waren de tegenmaatregelen er te strenger en de grensbewaking te scherper door geworden.

De tijd drong. Franse verzoeken om doorzending der Waldenzen naar verre streken werden steeds dringender. Victor Amedeus II, die heel goed begreep, dat achter de weigering der Waldenzen om voort te trekken de verzetsfiguur van hun geestelijke leider, Henri Arnaud stond, voelde zich steeds meer tegenover de Franse koning verplicht, deze felle tegenstander in handen te krijgen. Hij spoorde zijn vertegenwoordigers en spionnen in Zwitserland dusdanig aan, dat de oude Janavel Genève en Arnaud Neuchatel moest verlaten.

Ten einde raad besloot de laatste naar Holland te gaan om hulp en raad voor zijn volk in te winnen bij de Protestantse vorst bij uitnemendheid, Prins Willem III van Oranje. Ook deze reis moest zonder ophef ondernomen worden

Meende men lange tijd, dat Arnaud toegang bij de Prins verkreeg, doordat hij een belangrijke post in diens leger zou hebben bekleed, wij weten uit het voorgaande, dat dit niet het geval was. De relatie kwam waarschijnlijk door aanbeveling van de familie d'Aumale de Haucourt tot stand, waarvan enkele leden, vrienden en bekenden, op directe wijze met de Prins te maken hadden. Zowel de Graaf van Noyelles, waarmee Sophie Charlotte (dochter van Arnauds vroegere gastheer) inmiddels gehuwd was, als de Maarschalk van Schomberg (zwager van Arnauds gastheer) stonden in directe dienst van de Prins. De laatste zelfs als algeheel aanvoerder der Hugenoten-regimenten, die tot één zouden worden in 1689.

In 1688 had Henri Arnaud, vergezeld van kapitein Besson (37), een ontmoeting met de Prins. Dat hiervan geen bewijs in ons land voorhanden is, kan, volgens wijlen Dr. N. Japikse, gelegen hebben aan het feit, dat het hier om een geheime onderneming ging. Van harte raadde de Prins een terugkeer der Waldenzen naar Italië aan (38), te meer omdat hij met zijn verziende blik verschillende gebeurtenissen voorzag en vermoedde, dat deze een voor de Waldenzen gunstig verloop zouden hebben. Maar tevens, omdat hij hun godsdienstige overwegingen volkomen aanvoelde en zag, dat het hier ging om de verspreiding van het Evangelie in Italië. Op allerlei wijze steunde de Prins van Oranje Henri Arnaud met raad en daad. Maar de uitvoering van het plan zou nooit mogelijk geweest zijn, als Nicolaas Clignet, gefortuneerd postmeester te Leiden, niet de gehele uitrusting van het legertje voor zijn rekening had genomen! Met een kleine 1000 man zou Henri Arnaud de stoot wagen; alles kon daartoe in stilte

⁹ Te Asti werden de gevangenen „vergeten". Van de 85 bleven er slechts 5 in leven. Honderden geroofde knaapjes werden als „catechumeentjes- in R.K. families geplaatst. Met een muts van bijzondere vorm op moesten zij achter op de karossen staan, een gebruik, dat afgeschaft werd, waarna de kinderen aan hun lot werden overgelaten en vaak jammerlijk omkwamen (36).

worden voorbereid. Als bewijs, dat de Waldenzen zich als een onderdeel van het leger van Prins Willem III van Oranje beschouwden, zou elk van hen een oranje strik of kokarde dragen!

3. De „Roemrijke Terugkeer“

Een van de heldhaftigste ondernemingen uit de algemene geschiedenis, die als veldtocht onder de naam „Glorieuze Rentree“ bekend is geworden nam een aanvang. Later zou Napoleon Bonaparte het door Arnaud geschreven dagboek over deze gewaagde campagne bestuderen en er zijn ongeveinsde bewondering over uitspreken (39).

Hoe komt het dan, dat wij Nederlanders, waarvan de stoot tot deze strategische geloofsdaad uitging, hier niets meer over horen of van weten?

Omdat wij ons op reis gewoonlijk meer wendden tot „wat men gezien moet hebben“ en ons te weinig moeite geven, onze geloofsgenoten in andere landen op te zoeken. Als wij dit wèl deden, zouden wij niet alleen het prachtige land der Waldenzen allang weer ontdekt hebben, maar ook weten, hoe levendig de herinnering aan de „Glorieuze Rentree“ daar nog is. Wij zouden bemerkt hebben, hoe elk jaar, op 16 Augustus, aan het meer van Genève bij Prangins, een grote groep Zwitsers en Waldenzen bijeenkomt om die „Roemrijke Terugkeer“ te herdenken. Dit is allesbehalve een onderonsje, maar een feestelijke gebeurtenis, die door vele mensen wordt gevierd. 's Morgens al scharen zij zich om het gedenkteken, dat zich aan de oever bevindt, op de plek, waar de tocht begon. Vandaar varen zij, evenals hun voorvaders, naar Savoye en trekt soms een deel te voet door de Alpen naar Italië terug, bij wijze van Protestantse bedevaartstocht. Het verdere gezelschap wordt 's avonds te Genève ontvangen door Protestantse gemeenteleden en de Waldenzische Vereniging aldaar, die hen hartelijk verwelkomen. Publiek en pers zijn aanwezig, maar . . . geen enkele Nederlander. Wij weten immers niet meer, dat de oudste Protestanten van Europa door óns toedoen naar hun Waldenzen-land in Italië konden terugkeren !

Het was dus op de morgen van 16 Augustus 1689, dat 942 Waldenzen (en een aantal Fransen en Zwitsers, die zich bij hen hadden aangesloten) zich in de bossen van Prangins schuilhielden, in afwachting van Kapitein Bourgeois uit Neuchatel, die de militaire leiding van de veldtocht op zich zou nemen. Hij liet echter op zich wachten en bleek later verraden, onderweg gegrepen en onthoofd te zijn (40).

Het was onmogelijk, nu nog rechtsomkeert te maken. Reeds verzamelden zich nieuwsgierigen langs het strand, toen Henri Arnaud naar voren werd gedrongen. Met een vurig gebed om Gods bijstand nam hij de zware taak van aanvoerder op zich.

Naast hem wapperde de blauwzijden vlag, met de zilveren kandelaar, staande op de Bijbel, die zijn dochter Marguerite ter bemoediging van de mannen gemaakt had, in de ochtendwind. Toen stegen de Waldenzen in de gereedliggende bootjes en voeren naar de overkant, het vijandelijke Savoye tegemoet

Enige malen moest er heen en weer gevaren worden om de troep over te krijgen. Onder dekking van een inderhaast opgeworpen wal bij Ivoire wachtten de eerste groepen Waldenzen in spanning op hun kameraden.¹⁰

Intussen verdeelde Arnaud het legertje in compagnieën, terwijl anderen, waaronder een van zijn beide medepredikanten, Chion, op verkenning uitgingen. De laatste keerde niet weer: hij werd gevangen genomen en kort daarop verscheen uit de

¹⁰ Deze wal is nog te bezichtigen op het terrein van de familie Naville, welke te Genève woont.

richting, waarin hij vertrokken was, een brutale ruiter, die meende het landende legertje wel met een paar pistolen in bedwang te kunnen houden. Hij moest echter zelf al spoedig de vlucht nemen, waarbij hij nauwelijks aan een schot in de rug ontsnapte. Langer talmen was niet geraden. Een felle vlam verlichtte eensklaps de muren van het stadje Ivoire, waardoor Arnaud begreep, dat de Savoyaarden van zijn bedoeling op de hoogte waren, zijn onderhandelaars gegrepen hadden en omliggende dorpen een waarschuwingsteken trachtten te geven. Vastberaden trok hij op met degenen, die hem ten dienste stonden; de nog niet gelande soldaten moest hij tot zijn spijt achterlaten. Hij wist de verschrikte inwoners van Ivoire te bedwingen en haastte zich, hun burgervader met een paar edelen mee te nemen als gidsen, die voor de troep uit moesten lopen. Snel ging het door het glooiende heuvelland in marstempo het massief van de Mont-Blanc te gemoet!

Toen men ver genoeg meende te zijn, kregen de gijzelaars verlof, terug te keren en trok het leger met dagmarsen van ruim dertig kilometer de hoogten op. Bij de eerste Savooise dorpen ontmoetten de Waldenzen nog geen al te grote tegenstand. Bovendien was de troep voorzien van leeftocht en geldmiddelen om het nodige in te slaan. In géén geval mocht deze in het geloof ondernomen veldtocht het stempel dragen van een inval, die met moord en plundering gepaard ging ! Er werd dus zoveel mogelijk behoorlijk betaald en onderhandeld om de burgers geen overlast aan te doen. Een ordelijk leger van repatriërende Waldenzen keerde, na drie jaar ballingschap, naar hun vaderland terug. Het verlangde doortocht, meer niet!

Elke dag werd door Henri Arnaud begonnen en besloten met gebed. Dit droeg er veel toe bij om de zware vermoeienissen en overlast te dragen, waarvan zijn dagboek zo uitvoerig verhaalt. Want naarmate hij met zijn mannen dieper in Savoye doordrong, des te vijandiger werd de houding der opgehitste bewoners. Reeds bij het vertrek der Waldenzen uit Prangins was een verrader in allerijl naar Genève gedraafd, om de autoriteiten aldaar van het feit in kennis te stellen.

Beter dan de Zwitserse stadsbestuurders, die allereerst begrepen in welk lastig parket zij zelf hierdoor kwamen tegenover de vorsten van Frankrijk en Savoye, wist de Franse resident d' Iberville te Genève de verantwoordelijke personen in Savoye te doen gevoelen, waar het in wezen om ging, met de woorden: „Dat deze dol op hun bergen verliefde Waldenzen, hoewel zij onoverkomelijke moeilijkheden voorzagen, toch met zoveel vuur bezielde zijn, dat ze alleen hun doel voor ogen hebben, zonder er aan te denken, met welke middelen dit bereikt moet worden. Dit einddoel zien zij als het einde -van al hun ellende en als uitgangspunt van louter gelukzaligheid”

Hieruit viel de hevigheid der hartstochtelijke overtuiging, die de deelnemers aan de „Glorieuse Rentree" bezielde, duidelijk op te maken; dit wekte argwaan, wrevel en schrik. Overal werd alarm geslagen, de ene schermutseling volgde op de andere en Henri Arnaud zag zich genoodzaakt, hoger en hoger de bergen in te stijgen, om zowel vriend als vijand te sparen waar dit mogelijk was. Hadden zware regenbuien de dalen bijkans onbegaanbaar gemaakt, een vroege sneeuwval hogerop kwam het doortrekkende legertje van pas, door de voetsporen ervan snel uit te wissen. Boeren en reizigers waagden zich nauwelijks op Land en wegen, maar zelf werden de Waldenzen doorweekt. Met grote verbazing en eerbied voor hun taai doorzettingsvermogen bezoekt men deze streek van Savoye. Wat hebben deze Waldenzen voor hun geloof overgehad en hoe krankzinnig lijkt hun simpele gehoorzaamheid tegenover de enorme bezwaren, die dit grootse landschap en de felvijandelijke bewoners opleverden.

Wie in Arnauds dagboek leest, hoe hoge bergen bij nacht en ontij bestegen werden en

met welke teleurstellingen aan ontrouw en verraad hij en de kern van zijn troep te kampen hadden, voelt de kleinheid van eigen geloof. Ademloos volgt men het van mannelijke vermetelheid en soms wat blufferige waaghalzigheid doortrokken relaas op de voet, tegelijkertijd gegrepen door de stroef-onwrikbare macht, die ervan uitgaat. Al dichter naderen de Waldenzen hun land, opgedreven door het garnizoen van Exiles, dat eerst vrije doortocht belooft, maar later in de rug aanvalt. Eindelijk is het zover, dat Arnauds soldaten bij het licht van de opkomende zon de toppen van hun bergland in de verte zien blinken. Maar om hun vaderland binnen te gaan moeten zij eerst afdalen van de hoogten om het dal der Dora Riparia door te trekken. Als de morgennevel verdampt, zien zij hoe daar beneden tientallen legervuren branden. Een groot Frans-Italiaans leger wacht hen op!

Er is geen ontkomen aan. De houten brug bij Salbertrand, die zij overmoeten, ligt in een smalle kloof. Voordat zij haar bereiken, doet Arnaud zijn mannen neerknielen en met ontbloot hoofd smeken zij om Gods hulp in dit hachelijk ogenblik. Met het zwaard in de vuist houdt Arnaud dan de weer opdringende troepen van Exiles tegen, terwijl de voorhoede van zijn legertje een weg baant naar de brug. Daar aangekomen nemen de Waldenzen een krijgslist te baat. Bij het eerste schot van de vijand werpen zij zich voorover op de grond, slechts één van hen wordt door een schampschot aan de hals gewond. Voordat de musketten weer geladen zijn, springen de mannen overeind met de kreet: „De brug is aan ons!”

Deze uitroep heeft 'n onvoorzien gevolg. Door de steile bergwanden weerkaatst, wordt het geluid vermenigvuldigd en meent de vijand een groter leger voor zich te hebben. Er ontstaat paniek in de voorste gelederen en door deze bres leidt Henri Arnaud de zijnen met vaste hand over de brug, al vechtend, naar de overzijde. Door overhaaste vlucht moet Markies de Larray, Frans generaal, zijn leven redden, terwijl zijn soldaten onder het geroep van: „Sauve qui peut" (Redde zich wie kan) zeshonderd doden en de gehele legeruitrusting achterlaten .. .

Die avond stookten de Waldenzen een groot vuur van de buit. Meenemen wilden zij niets daarvoor was hun bestaan te onzeker en elke last te hinderlijk. De tocht was ook niet om roof of plundering begonnen. Voort, verder het land in!

Nooit vergeet Arnaud, dat het hoofddoel van de onderneming geestelijke betekenis heeft. Dat blijkt opnieuw als het legertje Prali bereikt, waar het kerkje niet verwoest is. Huizen en kerk zijn in dit plaatsje aaneengebouwd om stand te kunnen houden tegen de smeltende sneeuwmassa's, die in de lente naar beneden schuiven. Zo komt het, dat het kleine Godshuis in Prali gespaard is gebleven en de Katholieken het zolang in gebruik hebben genomen.

Henri Arnaud laat de beelden naar buiten dragen en houdt op de stoep zijn eerste preek op vaderlandse bodem. Hij doet dit naar aanleiding van de tekst: „*Onze hulp is in de naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft!*” (Ps. 124, vers 8) Diepbewogen zingen zijn mannen, waarvan de helft binnen het gebouwtje en de helft er buiten een plaats heeft gevonden, de psalmen 74 en 129.

Beter dan ooit begrepen zij op dit ogenblik, dat het nog lang kon duren, eer zij hun Waldenzen-land weer volkomen zouden bezitten en dat Gods hulp bij het herwinnen daarvan nog zéér nodig zou zijn . . .

Gering in aantal tegenover de voortdurend dreigende aanwezigheid van de vijand, moesten de Waldenzen zich van toen af tot een guerrilla bepalen. Geen wonder, dat een deel van hen niet lang daarna, bij het herzien van hun mooiste en vruchtbaarste vallei, niet meer vechten wilde. Dáár, aan hun voeten stroomde de glinsterende Pellice als een zilveren snoer door smaragdgroene bossen. Langs de hellingen groeiden

wijnstok en maïs om verscholen boerderijen. Stokrozen bloeiden tegen verweerde muren, rode tomaten en goudgele kolven rijpten in de zon!

Het heimwee werd velen te machtig; dadelijk wilden zij hun verwaarloosde of verbeurdverklaarde woningen weer in bezit nemen. Anderen drongen op voorttrekken aan, omdat talmen op deze plek te gevaarlijk was.

Bijna ontstond er tweedracht, daar op die weide van Sibaoud, boven Bobbio Pellice. Maar Henri Arnaud greep in. Vóór de tocht begon, had de oude volksheld Janavel de mogelijkheid van een onderlinge twist met hem besproken. „Bij onenigheid", zo had hij gezegd, „moeten mijn Waldenzen herinnerd worden aan deze woorden: „Niets zij sterker dan uw geloof!" Iedereen wist dat de grijsaard deze tocht met aandachtig gebed volgde, hij mocht niet teleurgesteld worden. Dreunend klonk de plechtige gelofte: „Wij willen leven tot Gods eer en eensgezind blijven!"

Honderden handen werden naar de diepblauwe hemel opgeheven tot het zweren van trouw aan elkaar en aan God.

Op de plek waar dit gebeurde, staat nu een monument. Indrukwekkend is dit op het eerste gezicht allermint, maar wie het beter bekijkt denkt er al gauw anders over. Hij merkt, dat elk rotsblok waarvan het gemaakt is, de naam draagt van een Waldenzengemeente. Onwrikbaar zijn die stenen aan elkaar verbonden. En wie het lied „Le Serment du Sibaoud" (De Eed van Sibaoud) door Waldenzen heeft horen zingen, waardoor zij ook nu nog hun eenheid betuigen, vergeet het niet meer! Uit innerlijke drang is het geboren, herinnering aan een bijkans falen . . . en toch overwinnen. Het was goed, dat de Waldenzen bijeenbleven, want kort daarna werd het legertje weer door vijandelijke troepen opgejaagd en in tweeën gesplitst!

Alles toch nog vergeefs? Geenszins. Arnaud weet door nachtelijke sluiptochten en langs hachelijke paden beurtelings de ene en dan weer de andere helft ervan te bereiken. Met beide legerdelen houdt hij geregeld Avondmaal, zodat de geestelijke eenheid onverbroken blijft. Eens wordt hij daarbij overvallen en bij die gelegenheid gaat het tafellaken van fijn Hollands linnen verloren Maar de beker blijft bewaard en staat nog steeds in het Waldenzische museum te Torre Pellice. De Hertogelijke troepen menen de beide helften van Arnauds legertje nog gemakkelijk voor de komende winter te kunnen verslaan. Maar zij vergissen zich. Op de 6e November 1689 weten de Waldenzen zich op de Balsille te herenigen. Deze grimmige berg in het binnenland, had Janavel aan Henri Arnaud aangeraden als uiterste punt van tegenstand. In allerijl wordt dit natuurlijke fort door hen versterkt en onneembaar gemaakt, De vier toppen ervan vormen al spoedig een door rotsblokken en sparrenbomen verschanste adelaarshorst met boven elkaar liggende ommegangen. Tevergeefs probeert de vijand onder aanvoering van l'Ombraile, de Waldenzen eruit te verdrijven. Ook hier komen herfstnevel en vroeg vallende sneeuw Arnaud en zijn mannen te hulp. Afgeketst door de loodrechte rotswanden en glibberige hellingen, deinzen de aanvallers terug en besluiten te wachten tot de komende lente. Zij laten voldoende bewaking achter en hopen, dat de honger en ongenaakbare eenzaamheid hun uitwerking op de koppige kettters zullen doen gelden 1 Als mollen ingegraven overwinteren de Waldenzen op hun hoge post. Zo nu en dan ondernemen zij strooptochten in de omgeving langs een smalle bergstrook, die hen tot achter-uitgang dient. Van de meegekregen middelen is niets meer over en hulp van buiten viel er in dit onbereikbare oord niet te verwachten. Zelfs niet van Prins Willem III van Oranje, die zich wel degelijk op de hoogte had laten houden van het verloop van de tocht (41).

Driemaal per week versterkte Henri Arnaud zijn mannen innerlijk, door het Bijbeltje,

dat hij altijd in zijn gordel droeg, op te slaan, hen hieruit voor te lezen en toe te spreken. Het zwaarst te dragen waren, behalve de knagende honger en sluipende ziekte, de ogenblikken, waarop er afgezanten verschenen om te onderhandelen. Menselijkerwijs gesproken leek dit verzet ook „gekkenwerk“.

Toch bleef er iets onaantastbaar: het geloof van de Waldenzen in hun zaak!

Dit land was het erfdeel hunner vaders, waar zij geroepen waren, het Evangelie te verkondigen. In die geest en met die woorden werden alle pogingen tot overgave beantwoord. Zelfs toen de lente aanbrak en er een leger van 10.000 man onder de gevreesde Catinat verscheen, dat de voet van de Balsille omsingelde.

Het ruwste deel van Arnauds dagboek begint. Onwillekeurig rijst de vraag: „Is dit nu de manier om een land voor het Evangelie te winnen?“

Maar dan herinneren wij ons wat er met diegenen is gebeurd, die zich niet verdedigd hebben. Gruwelijk vermoord, verminkt, verjaagd en nog steeds levende in ballingschap.

We lezen verder en zien, hoe de uitgemergelde Waldenzische soldaten door honger gedreven op de bergflanken naar voedsel gaan zoeken. Daar vinden enkelen van hen ... koren onder de sneeuw ! Het ligt er al van de herfst af, veilig verborgen. Hoe dat zo? Bij het binnentrekken van de Waldenzen en de onmiddellijk daarop volgende Hertogelijke troepen, zijn de Rooms-Katholieke zetboeren gevlucht, hun ongeogste velden achterlatend. De zoele lentewind heeft het zware sneeuwdek, dat de winter erover spreidde, doen smelten. „Pape sotto la neve“, heet het Italiaanse lied, dat „het brood onder de sneeuw“ bezingt, waardoor de Waldenzen het leven behielden. Meer dan één der mannen van Arnaud was uit die streek afkomstig; hijzelf bediende er zijn eerste gemeenten en zo wisten een paar van hen hem de plaats aan te wijzen, waar zij vóór hun ballingschap, molenstenen in een van de bergstromen hadden doen zinken. Het koren werd gedorst en gemalen. De Waldenzen beschouwden het als een Manna Gods, hun toegezonden in hoogste nood; zij leefden weer op en de vijand begreep niet, waardoor.

Zo kwam God hen, die op Hem vertrouwden, toch te hulp. Ook al kozen zij in hun voortvarendheid en kortzichtigheid te straffe middelen om hun doel te bereiken. In plaats van Catinat trok nu de Feuquières tegen het bergfort op. Hij liet zwaarder geschut aanrukken en op de omliggende hellingen hijsen. Nog eenmaal gaf hij de Waldenzen de kans om uit hun schuilhoek te komen en zich over te geven, vóór- dat hij tot de eindaanval overging. Maar hun antwoord was: „Wij staan op de erfgrond onzer vaders en wij hopen met Hem, die de God der legerscharen is, hier te leven en te sterven. Als uw kanon dreunt, zullen de rotsen er niet van schrikken en wij zullen ernaar luisteren!“

De 24ste Mei 1690 donderde het geschut van de vroege morgen tot de late avond. De bressen, die nu in de vestingwallen gaapten, waren zo groot, dat Henri Arnaud met de zijnen opklom tot de hoogste trans, het zogenaamde „Suikerbrood“, waar dikke mist hen omhulde. Daar hielden zij krijgsraad. En wéér wist een van de vroegere Balsillebewoners, Tron Poulat, wat hun te doen stond. Hij kende als vroegere geitenhoeder en gemzenjager een rotsschicht, waarlangs het mogelijk was, de Balsille af te dalen en te ontsnappen. Maar . . . dat moest bij nacht en nevel gebeuren. Hij zou een witte doek op zijn rug binden en vooruitkruipen, terwijl de anderen hem blootsvoets of op kousen en sokken dienden te volgen. Zo slopen zij enige uren later voort, toen een van de mannen uitgleed en met veel geraas een etensketel in de afgrond liet vallen „Qui vive?“ (Wie daar?) riep de Franse schildwacht, die vlakbij in de mist op zijn post bleek

te staan.

„En de ketel antwoordde niet", staat er olijk in een oud Waldenzisch geschiedenisboek; een spreekwijze, die neig wordt gebezigd, als de Waldenzen er het zwijgen toe willen doen. Met ingehouden adem wachtten de mannen, tot alles weer stil was. Toen schoven zij voetje voor voetje verder.

Bij zonsopgang, toen de vijand het fort bestormde, vond hij het nest leeg en de vogels gevlogen; op een paar zieken na, die laaghartig vermoord werden. Het gehele beleg had de Waldenzen zes man gekost. Hun aanvallers telden honderden gesneuvelden. Een onbehaaglijk gevoel besloep de bijgelovige Frans-Italiaanse soldaten. Geen wonder, dat hun priesters hen met amuletten en bezwerende spreuken tegen dit vreemde bergvolk gewapend hadden. Deze ongrijpbare kerels moesten wel 'n verbond met de Boze hebben !

Héél hoog, op de top van de Mont Gunivert, zagen zij de Waldenzen verdwijnen. Vergeefs probeerde de Feuquières zijn soldaten nog te bewegen hen te vervolgen. Maar de koene klimmers wisten elk spoor uit te wissen, ontstaken nergens vuur en de duizelingwekkendste paden waren hun vertrouwd. Ja, ze slaagden er zelfs in, om bij Roche Blanche langs gapende afgronden Turinet te bereiken, waar niemand hen meer grijpen kon.

Daar aangekomen bleek pas aan de Waldenzen zelf, hoezeer hun legertje sinds het vertrek uit Zwitserland in aantal en uiterlijk geslonken was. Misschien zou de wanhoop hen op dat ogenblik tóch nog de baas geworden zijn, als er niet een paar ondernemende knapen bij waren geweest, die de kant van la Rua de Pramol uit getrokken waren om aan voedsel te komen. Op die onderzoekingstocht hoorden zij tot hun onuitsprekelijke vreugde en verbazing, dat hun vorst, Victor Amandeus II van Savoye, eindelijk de banden met Frankrijk had verbroken !

Zo was ten slotte tóch gebeurd wat Prins Willem III van Oranje voorzien had. En meer dan dat, want de Hertog voelde zich verplicht om op de 4e Juni van dat jaar (1690) zijn Waldenzen op de hoogte te stellen van zijn besluit om zich aan de zijde der Protestantse vorsten te scharen. Hij begreep, dat hij deze trouwe onderdanen beter als vrienden dan als tegenstanders kon hebben en stuurde hun levensmiddelen en munitie toe. Tevens vroeg hij hun, of zij met hem de Fransen uit het land wilden verjagen en liet nog 500 gevangen Waldenzen uit 1686, vrij.

Henri Arnaud treedt met zijn mannen dadelijk in dienst van zijn vorst en heeft het geluk, een belangrijke Franse koerier te onderscheppen. Zelf voert hij die, vergezeld door enkelen zijner mede-strijders, tot de Hertog. Deze ontvangt hen uiterst vriendelijk, steekt hen in gloednieuwe uniformen en biedt Arnaud een met goud gegalonneerde rok, benevens de veldheersstaf aan met de woorden: „Gij hebt van nu aan slechts één God en één Vorst te dienen. Dien God en uw Vorst getrouw. Tot nu toe zijn wij vijanden geweest, van nu af aan moeten wij goede vrienden zijn. Anderen zijn de oorzaak van uw ongeluk geweest, maar als gij uw leven in mijn dienst stelt, zoals het moet, dan heb ik ook het mijne voor u over. En zolang ik een stuk brood heb, zult gij er uw deel van krijgen".

Na ál de ontberingen, beproevingen en vernederingen is het haast kinderlijke genoegen en de ongeveinsde trots, waarmee Arnaud deze boodschap aanvaardt, roerend en volkomen te begrijpen. Vol geestdrift stromen de woorden van dank over zijn lippen: „Meer dan eens zijn wij vermetel en onvoorzichtig genoemd maar de feiten hebben bewezen, dat God onze zaak bestuurde. Wie zou ooit hebben gedacht, dat wij hier nog eens zouden staan, gevierd door velen, in gezelschap van Hertogelijke

officieren en generaals. Dit is het werk van God. Hem alleen zij de eer!"

Fier staat de Hugenoot, met de adelaarsneus in het verweerde gezicht, voor het Savooise Hof. Trouw zien zijn helderblauwe ogen in die van „zijn" Vorst. Van nu af aan tekent hij zijn brieven bij voorkeur met: „Henry Arnaud, Pasteur Vaudois et Colonel, of: Enrico Arnaudo, ministro e colonello per Sua Altezza Reale nelle Valli'.¹¹
(42)

Het Waldenzen-land en zijn Heer wil hij als één van de Waldenzen dienen.

¹¹ Henry Arnaud, predikant en kolonel van Zijne Koninklijke Hoogheid in de Valleien

4. Het beloofde land

De oorlog met Frankrijk duurt nog tot 1697. Henri Arnaud dient met zijn Waldenzen nog steeds de Hertog van Savoye, die er in heeft toegestemd, dat dit verdreven volk weer in eigen land mag wonen. Honderden bannelingen keren uit de vreemde terug en Graaf Bolero di Govone, die eertijds in Zwitserland bevel had gekregen, Arnaud uit de weg te ruimen, moet hem nu helpen om de vluchtelingen te doen repatriëren! De invloed van kolonel Henri Arnaud, wiens broer Daniel juist door Prins Willem III (nu Koning van Engeland) op een post aan zijn zijde is benoemd, is zo groot, dat het de beurt van Frankrijk is, hem klein te willen krijgen om »verwarring en ontmoediging in de gelederen der Waldenzen te zaaien".¹² (43) Maar God laat dit niet toe. Integendeel. Arnaud dringt met zijn troepen tot in zijn geboorteplaats Embrun door en maakt het mogelijk, dat dominee Chion¹³ daar opnieuw het Evangelie kan verkondigen. In het Waldenzen-land is de toestand nog verre van rooskleurig. Gewetensvrijheid heerst er wel, maar in de grootste armoede en eenvoud begint men tussen de puinhopen weer naar Gods Woord te leven en te werken. Middelen om kerken, scholen of ziekenhuizen te bouwen zijn er niet. Maar het aloude kerkbestuur, de patriarchale „Tavola Valdese",¹⁴ wordt terstond in ere hersteld. Zij bestaat tot op heden I

Op de eerste synode besloot deze met de jeugd te beginnen en de „Ecole Générale" tot Latijnse school om te dopen. waar de jongens voorlopig voorbereid konden worden tot studie voor leraar of predikant, welke in het buitenland voltooid werd.¹⁵ (44)

Scheen het bij de vrede van 1697, dat alle gemoederen gerust konden zijn, in 1698 bleek plotseling, dat er een geheim artikel aan het vredesverdrag was toegevoegd, waarbij alle Protestanten, die door geboorte Frans onderdaan waren, uit de dalen der Waldenzen verwijderd moesten worden. Opnieuw was Victor Amedeus II voor de fanatieke aandrang van Lodewijk XIV bezweken.

Ware dit niet het geval geweest, dan zou Henri Arnauds levensloop een opgaande weg naar werelds aanzien, roem en faam geworden zijn. Nit moest hij, als oorspronkelijk Hugenoot, voor de derde maal met de zijnen in ballingschap gaan!

In Augustus 1698 werden 2300 bannelingen, waarvan de meesten alles voor „hun" Hertog hadden opgeofferd, uitgewezen. Na veel reizen en trekken en ontelbare besprekingen slaagde Arnaud er in om met andere verbannen predikanten een toevlucht te vinden in Wurtemberg. Met grote vastberadenheid wist deze veldheer, die nu weer leraar geworden was, zijn kudde bijeen te houden. Hij verhinderde, dat zijn Waldenzen naar alle richtingen verspreid werden en stichtte een groep van gemeenteleden uit Embrun en Queyras in Schoeneberg. Dit dorpje noemde hij „Les Milders" (De Moerbeibomen), omdat zijn mensen er de moerbeibomen en zijderupsteelt invoerden (45).

¹² Op 14 Maart 1691 benoemt 'de Prins (thans Koning van Engeland) Daniel Arnaud, dit La Loziere (oorlogstitel voor Arnauds broer) op een post van vertrouwen.

¹³ Die bij de landing in Savoye in 1689 gevangen werd genomen, doch vrijkwam.

¹⁴ Letterlijk „Waldenzische Tafel", waaraan — evenals in oeroude tijden te Pra du Tour — alle plannen besproken werden. Het oorspronkelijke stenen exemplaar is nog in het museum te Torre Pellice.

¹⁵ Deze „Latijnse school", die doorlopend met gebrek aan middelen en leraren te kampen had, werd in 1769 geheel door de Waalse gemeente in Holland onderhouden, totdat Ds. Gilly, Engels predikant, in 1829 een „College" stichtte, waar de leerlingen meer uitgebreid en zelfs theologisch onderricht konden krijgen, zodat zij zich daarvoor niet naar het buitenland behoefden te begeven.

Ook verbouwde hij er, geholpen door een familielid (Antoine Signoret uit Guillestre), de eerste aardappels op het stukje land voor zijn boerderij-pastorie. Dit voedsel voor zijn gemeente zou het Duitse volkvoedsel bij uitnemendheid worden! Het dankbare nageslacht zorgde dan ook voor een opschrift aan het hek van dit boerenbedrijf: „Hier wohnte Henri Arnaud und pflanzte die ersten Kartoffeln, so schuf in Frieden dieser treffliche Held“, staat er nu nog te lezen.

Deze held zou zichzelf niet geweest zijn, als hij behalve de materiële belangen van zijn volk in ballingschap niet ook de geestelijke had behartigd. Trouw preekte hij in het simpele houten kerkje, dat tegenover zijn woning stond. Geregeld bezocht hij de omliggende vluchtelingengemeenten, waarvan sommige al van vóór de „Glorieuse Rentrée" dateerden en de namen Pérouse, Pinache, Villar en La Balme (om er maar enkele te noemen) hadden aangenomen; benamingen die nog, soms verbasterd, voortbestaan. (Queyras werd later Dürrmenz, La Balme Palmbach, Nache: Pinasch enz.) In de lange avonduren schrijft Henri Arnaud een nauwkeurig verslag over de „Glorieuse Rentrée", waarbij de op die tocht gemaakte notities van zijn officieren Huc. Reynaudin en eigen herinnering ten dienste staan.

Midden in dit pastorale leven komt dan nog eenmaal de roep uit het Waldenzen-land. Als Europa in 1701 wordt opgeschrikt door de Spaanse successie-oorlogen, keert Victor Amedeus II van Savoye zich ten tweeden male tegen Frankrijk, zodra hij ziet, dat zijn grenzen bedreigd worden. Weer roept bij zijn trouwe Waldenzen te hulp zelfs degenen, die hij in 1698 verdreven heeft!

Henri Arnaud aarzelt geen ogenblik. Hij geeft aan de oproep gehoor en, hoewel de vallei van St. Martin bij zijn aankomst in Piemonte al door de Fransen bezet is, trekt hij alle andere dalen der Waldenzen door om de gemeenten op te wekken tot de dienst aan hun vorst. Tevens vervult hij van 1705-1707 het predikambt te St Jean in de vallei van Luserna. Zo komt het, dat hij zich ter plaatse bevindt, als de Hertog van Savoye uit het belegerde Turijn moet vluchten en een schuilplaats zoekt bij de Graaf van Luserna en enige bekende Waldenzische gezinnen.

Door schade en schande wijs geworden, ziet Henri Arnaud op dat ogenblik met klare bewustheid in, dat „zijn- vorst zich, als hij er de kans toe krijgt, toch weer bij Frankrijk zal aansluiten om uit deze benauwde impasse te geraken. Een hernieuwde vervolging zal hier het onmiddellijke gevolg van zijn. Om de vernedering van een vierde bevel tot ballingschap te voorkomen, besluit Arnaud zich voorgoed in Wurtemberg terug te trekken.

Zijn vrouw, Marguerite Bastie, die de moeilijkste jaren van zijn bewogen leven met hem gedeeld heeft, is in Duitsland gestorven. Zijn vijf kinderen zijn volwassen. De 66-jarige predikant zou zijn werk alleen en eenzaam weer opgenomen hebben, als hij niet in Renée Robaudi de tweede levensgezellin gevonden had, die zijn ballingschap wilde delen. Zij stamde ook uit een vluchtelingengezin, uit Saluzzo en was bereid, hem naar Schoeneberg te volgen.

Als gevierd en geliefd herder keerde Henri Arnaud weer naar Wurtemberg terug, waar hij zijn gemeenten nog tot 1721 mocht dienen. Pas in 1710 gaf hij het manuscript over zijn beroemde „Glorieuse Rentrée" in druk uit, hiermee gewacht hebbende, totdat „zijn" vorst overleden was en die geen blaam meer trof.¹⁶

Op tachtigjarige leeftijd legde hij zijn waardige, grijze hoofd neer. Te midden van zijn gemeente werd hij begraven, bij het kerkje tegenover de pastorie. Daar, waar dit

¹⁶ Het originele manuscript berust in de Berlijnse Stadsbibliotheek.

vroeger stond, verrees later een Lutherse kerk.¹⁷

Onder het altaar daarvan rust Henri Arnaud. Op zijn grafsteen beitelde men het Waldenzen-wapen, de kandelaar met de zeven sterren, staande op de Bijbel, en de spreuk: *Lux lucet in tenebris.* (*Het Licht schijnt in de duisternis.*) Daaronder de woorden: *Minertreu wankt nicht!*" en op de preekstoel: „Nach beiden Seiten bereid- (Ad utrumque paratus), de wapenspreuk van de man, die „Leraar en Veldheer der Waldenzen" was.

Wat gebeurde er met zijn nageslacht en weinige bezittingen?

Het eerste zou twee landen dienen. Marguerite en Jean Vincent, zijn twee oudste kinderen, waren in Italië geboren en mochten dus in het Waldenzen-land blijven. De eerste werd stammoeder van een predikantengeslacht door haar huwelijk met Joseph Rosten uit Torre Pellice. De tweede werd zelf predikant en zijn nakomelingen bleven tot in 1869 in de dalen der Waldenzen voortbestaan.

De drie jongere kinderen vinden hun bestemming in het buitenland. Scipion dient als predikant verschillende Duitse gemeenten. Guillaume gaat naar Engeland en Elisabeth huwt met een Wurtemberger (46). Jacques, een kleinzoon van Arnaud, zal later predikant te Kampen in Holland worden, waar hij de Waalse gemeente dient tot zijn dood, in 1793.

De beide landen, waaraan Henri Arnaud zijn beste krachten gaf, vergeten hem niet! In Torre Pellice staat zijn standbeeld op het kruispunt der hoofdwegen en in Millacker bij Pforzheim versiert het een fontein. Steeds wordt hij uitgebeeld met het zwaard in de hand en het Bijbeltje in zijn gordel.

In 1938 kocht de Deutsche Waldenservereinigung Arnauds woning te Schoeneberg en richtte die in als museum. Dit „Arnaud-Raus" moest het middelpunt vormen voor allen, die, als Hugenoot of Waldens, Duitsland waren binnengekomen. Men vindt daar vooral herinneringen aan deze Waldenzen-voorganger zelf, terwijl het Heimatmuseum te Mühlacker o. m. voorwerpen uit Waldenzische huizen bevat. De bouwstijl draagt in die streek soms duidelijk het stempel van de Waldenzen en in een der Lutherse gemeenten bleven o.a. een ruw-houten preekstoel en een Tiengeboden-bord in de Franse taal bewaard. Duizenden nakomelingen van de ballingen, die door onze landgenoot Petrus Valckenier¹⁸ een woonplaats in Midden-Europa vonden, leven daar nog als Duitse burgers met Franse en Italiaanse namen. Te Waldorf in Hessen is dit bijna huis aan huis zo.

Wat is ons in Nederland als herinnering aan de, als uit graniet gehouwen, figuur van Henri Arnaud overgebleven?

In 1937-38 verzocht de Deutsche Waldenservereinigung mij om het portret van „Henri Arnaud, leraar en veldheer der Waldenzen", dat in het museum van het Zeeuws Genootschap te Middelburg hing, te kopiëren voor het „Arnaud-Haus" te Schoeneberg. Men informeerde tevens, of de sjerp er nog bij was, die deze held, na afloop der „Glorieuse Rentrée", gekregen zou hebben. Het portret bleek aanwezig evenals de bijna vergane sjerp.

Van hogerhand kreeg ik toestemming om het eerste ter plaatse na te schilderen. Een afgietsel van de lijst werd genomen. Tevens vroeg men mij, een artikel over Henri Arnaud voor het Archiefblad van bovengenoemd Genootschap te schrijven, daar niemand wist, wie hij was en hoe portret en sjerp hier gekomen waren.

Bij de Heer A. Meerkamp van Emben, toenmalig directeur, meende ik er op te moeten

¹⁷ Op verzoek van de Duitse vorsten werden de Waldenzen in 1823 Luthers.

¹⁸ Petrus Valckenier gaf in zijn „t Verwerd Europa" (Amsterdam 1668) twee delen uit over dit tijdperk.

aandringen om de sjerp, of wat daarvan overgebleven was, aan het „Arnaud-Haus" te zenden, omdat mij duidelijk geworden was, hoezeer de Waldenzen in Wurtemberg een persoonlijk eigendom van hun held nodig hadden bij komende oorlog en druk.

Gezien het feit, dat briefkaarten naar de copie van Arnauds portret, evenals mijn (ter plaatse) gemaakte tekeningen van de „Glorieuse Rentrée", in het buitenland veel verkocht werden, leefde deze volksheld dus nog in veler harten.

Vandaar, dat ik besloot na te gaan wat hij in Holland beleefde en hoe genoemde voorwerpen uit zijn bezit naar ons land gekomen waren.

Zoals reeds gezegd verscheen het resultaat van mijn navorsingen over Arnauds jeugdverblijf te Leiden in het Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis (uitg. Martinus Nijhoff, Den Haag, Jan. 1946).

Op de vraag, hoe portret en sjerp in Middelburg terecht kwamen, vond ik het volgende antwoord:

In 1846 gaf Prof. N. C. Kist te Leiden een boekje uit, dat een tweede relaas (in het Frans) bevatte over de „Glorieuse Rentrée", zoals die beleefd werd door de Waldenzische soldaat Robert, die later naar Nederland trok en hier bleef. Achterin dit geschrift was een brief opgenomen van de Heer Schansman te Sluis, gericht aan het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg, gedateerd 31 Mei 1820, waarbij hij portret en sjerp aan dit instituut ten geschenke bood. Hij heeft ze ontvangen door zijn tante. Catharina Schansman, weduwe van Jean Maurel, die Waals predikant te Sluis is geweest. Deze Jean Maurel was een zoon van Eva Maria Arnaud, zuster van Jacques Arnaud (Waals predikant te Kampen); beiden kleinkinderen van Henri Arnaud, in wier bezit meer van diens eigendommen waren. Tot zover het verleden.

In 1941 schreef de Heer Meerkamp van Embden mij, dat het originele portret van Arnaud bij het bombardement van Middelburg verbrand was. Menende, dat dit algehele vernietiging betekende, was ik verrast, de beeltenis in 1949 in genoemd museum terug te zien, doch heerlijk geschonden en zonder het oude passe-partout. Achterop waren echter naam, jaartallen enz. nog duidelijk te lezen.

Met Dr. W. S. Unger, tegenwoordig directeur, was ik het eens, dat dit portret niet in deze omgeving thuishoorde. Sindsdien is het aangekocht door het Comité de Histoire Wallonne, dat voor de restauratie zorg droeg. Het bekleedt thans een waardige plaats in de Waalse Bibliotheek te Leiden op het Pieterskerkhof, nabij de plek, waar Henri Arnaud in zijn jeugd ten huize van Markies Philippe Nicolas d' Aumale de Haucourt in ons land vertoefde.

Laat ons nooit vergeten, dat hij en zijn „Glorieuse Rentrée" de schakel vormen, die ons met de oudste Protestanten van Europa verbindt. De vriendschapsbanden, die wij met de Waldenzen onderhielden, zijn in de loop der eeuwen menigmaal bevestigd, maar soms ook verbroken geworden. Daarover uit te wijden zou in dit kort bestek te ver voeren, evenals een uitgebreid verslag over hun Kerk in Italië.

Niet ver van de Balsille, in de bergen boven Prali, daar waar Henri Arnaud voor het eerst weer op eigen bodem predikte, verrijst nu het jeugdcentrum „Agapè". Uit de rotsen van het aloude Waldenzen-land werden de gebouwen daarvan opgetrokken, door ál wie, met de Waldenzen, in een geest van naastenliefde wil samenwerken. Gelukkig zijn daar ook jonge Hollanders bij. Deze zomer (1951) is dit oecumenisch centrum in tegenwoordigheid van plm. 2000 personen uit de gehele wereld ingewijd.

Als een tweede Mozes voerde Henri Arnaud het „Israël van de Alpen" naar dit Beloofde Land. Zelf was het hem niet vergund er te blijven, maar God gebruikte deze vurige en voortvarende geest om een „ondergronds" volk, dat van zijn verborgenheid uit tot een openlijk getuigen kwam en toen verbannen werd, weer de plaats te geven, die het toekomt: *die van een schijnend Licht te zijn in Italië, als oudste Protestanten van Europa!*

Bronnen

- I. David Pons „Les Vaudois du Piemont", Torre Pellice 1930
- II. Jean Jalla „Les Vaudois des Alpes", Torre Pellice 1934
- IIIA. Jean Jalla „Glanures d'Histoire Vaudoise", dl I, Torre Pellice 1936
- IIIB. Jean Jalla „Glanures d'Histoire Vaudoise", dl II, Torre Pellice 1939
- IV. Ernesto Comba „De Waldenzen", Kampen 1927
- V. Jean Léger „Histoire generale des Eglises Evangéliques des Vallées du Piemont", Leiden 1669
- VI. Société d'Histoire Vaudoise „Jean Léger", Torre Pellice 1925
- VII. Société d'Histoire Vaudoise „Henri Arnaud", Torre Pellice 1926
- VIII. M. S. H. van Oostveen „Het jeugdverblijf van Henri Arnaud in ons land", Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, Den Haag 1946

Lijst van de noten

N. B. De cijfers tussen haakjes corresponderen met die in de tekst en de Romeinse cijfers zijn die van de bronnen, hierboven vermeld.

- (1) vgl. I, blz. 9 - (2) vgl. II, blz. 12 - (3) vgl. IIIA, blz. 9- (4), (5) en (6) vgl. II, blz. 13, 14,15 en 17 - (7) en (8) vgl. IV, blz. 810 - (9) vgl. IIIA, blz. 10 en I, blz. 10 - (10) vgl. IV, blz. 23 - (11) vgl. II, blz. 19 - (12) en (13) vgl. IIIB, blz. 11v. (14) vgl. S. Blaupot ten Cate „Geschiedkundig onderzoek naar den Waldenzischen oorsprong der Nederlandsche Doopsgezinden", Amsterdam 1844, blz. 9, 12, 30 v. en 49
- (15) vgl. IIIA. blz. 11.- (16) vgl. II. blz. 41 - (17) en (18) vgl. I, blz. 10v. - (19) vgl. II, blz. 85 - (20) vgl. I, blz. 12 (21) vgl. V, dl 2, blz, 116-130 - (22) vgl. IV, blz. 67 (23) vgl. VI, blz. 14 - (24) zie de volledige titel van dit werk sub V - (25) vgl. IV, blz. 68 - (26) , (27) en (28) vgl. IV, resp. blz. 76,77, 68 en 79 - (29) en (30) vgl. IIIA, blz. 84 en 85 (31) en (32) vgl. VIII, blz. 283v. en 111A, blz, 55 (33) vgl. Garnizoenslijsten-Collectie Wakker, Koninklijk Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde te Den Haag –
- (34) vgl. VIII, blz. 290 - (35) vgl. VII, blz. 4-7 en IIIA , blz. 55 (36) vgl. IV, blz. 79 en 80- (37) en (38) vgl. II, blz. 202 en IIIA, blz. 56 - (39) vgl. IIIA, blz. 56 - (40) vgl. Dorette Berthoud „Le tambour roula", Neuchatel 1936 (een roman over Bourgeois) - (41) vgl. IIIA, blz. 126 - (42) vgl. VII, blz. 13 - (43) vgl. IIIA , blz. 75 en VII, blz. 13- (44) vgl. IIIB , blz.94 (45) vgl. VII, blz. 14 - (46) vgl. VII, blz. 15.